

Eglė Česnakavičiūtė
Moksleivė, 20 m.

Birželio 1d.

Štai, išlaikiau lietuvių egzaminą. O jau ir su mintimi, kad vyksiu 5400km gilyn į Rusiją, į Chakasiją, apsipratau. Ir ta nuostabos pilna būseną po truputį pereina į džiaugsmą ir nekantravimą greičiau, artimiau susipažinti su komanda, pasimatyti su tremtiniais, grįžusiais iš Chakasijos, ir, žinoma, kuo greičiau leistis į ekspediciją.

Dabar dvi savaites nieko nerašysiu. Jų metu gyvensiu pas Austėją, su kuria birželio 13 d. laikysime istorijos egzaminą. Jis mums abiems pats svarbiausias, tad norisi tikrai gerai pasiruošti. O kartu verčiant knygas, ir atsakymus lengviau randam, ir paskui bediskutuodamos istorinėms temoms labiau jas įsisaviname bei suprantame.

Tad kad ir kaip noriu kuo greičiau pradėti susitikimus su komandos nariais ir buvusiais tremtiniais, tai teks atidėti po egzamino...

Birželio 13 d.

Na štai. Atėjo ir praėjo tas egzaminas. Susinervinau, nes nebuvo visų esminių temų. O egzaminas buvo panašus į smulkmenų virtinę ir ekonominę-statistinę analizę. Jau spėjau ir paisterikuoti, ir paverkti, kad niekur neįstosiu, bet jau aprimau – mano sibiriečių dėka.

17 val. kino teatre „Pasaka“ vyko dokumentinio filmo apie ekspediciją į Tadžikistaną („Misija Sibiras'11“) premjera. Filmą paliko didelį įspūdį. Įvairūs vaizdai: paskendusios kapinės ir po jas lakstančios karvės, miesteliai, kurių gyvenimas sustojęs maždaug prieš 40 metų... Ir lietuvė senutė, šiltai priimanti atvykusį Lietuvos jaunimą.

Įspūdžiais dalijomės ir bendravome po filmo. Vakarą praleidome labai jaukiai: kas klausėsi praėjusių ekspedicijų dalyvių pasakojimų, kas pažindinosi, ... Buvo smagu.

Birželio 14 d.

Skubu į Tremties dienos minėjimą LR Seime. Kiek pasivėlinau – tėtis buvo praganęs mašinos raktelius. Atlėkiau prieš pat minėjimą. Per apsaugą praėjom sėkmingai ir buvom pasodinti į Vyriausybės/opozicijos ložes. Pamačiau taip pat atėjusį mūsų ekspedicijos vadovą – Gintautą Alekną. Susipažinau su šalia atsisėdusiu praėjusių metų ekspedicijos į Tomsko sritį dalyviu Juozu. Jis pasirodė labai malonus žmogus. Per minėjimą be įprastų pasisakymų taip pat buvo pakviestas pasisakyti Jėzuitų vidurinės mokyklos istorijos mokytojas, kuris mane sužavėjo ypatingu pasiryžimu išugdyti patriotišką ir pilietišką kartą. Po minėjimo Juozas trumpai tremtiniams ir kitiems svečiams pristatė „Misija Sibiras’11“ ir pasidalino savo išgyvenimais. Žavėjausi. Ir su nekantrumu laukiau, kada ir aš galėsiu tai patirti. Nors širdy pajutau, kad mano patyrimai gali būti visai kitokie – vis tik visai kitokia gamta, kitokia komandos sudėtis...

Po šio pristatymo išvažiavome kartu su juo į Raseinių rajone esantį Butkiškės kaimą, kur susirinkę tremtiniai laukė Juozo pristatymo. Kaune prie mūsų prisijungė dar viena mano būsima bendražygė Chakasijoje. Atvykę į kaimą buvome labai šiltai sutikti ir pakviesti į kultūros namus, kuriuose mūsų su nekantrumu laukė didelis būrys žilų galvų, nors pastebėjau ir jaunimo, ir vidutinio amžiaus žmonių, tik kur kas mažiau. Negaliu apsaakyti žodžiais, su koku užsidegimu kalbėjo dar tik šiandien sutiktas Juozas! Emocija pynėsi su kelio ir aplinkos apibūdinimais, o pokalbių su vietiniais Sibiro gyventojais nuotrupos buvo puikiai įpinamos į šiandieninės Lietuvos problemų sprendimo pasiūlymus. Na, to neįmanoma

papasakoti – reikia išgirsti. Po pristatymo jis pristatė mudvi su Monika, o auditorija mūsų klausinėjo, kodėl mes, mergaitės, norime tokių fizinių sunkumų, ar nebijome meškų ir panašiai.

Po to buvome visi pakviesti prie itin vaišingai nusiteikusių šeimininkų stalo. Mums nusišypsojo laimė pabendrauti su seniausiu kaimo vyru, kuriam net 96 metai! Deja, paklaustas apie tremtį labai susigraudino, o mes supratome, kad šios temos geriau neliesti. Šalia sėdinti močiutė mums šnipštelėjo, kad jis net tris kartus tremtas. Pažadėjome grįžti dar kada nors vasarą aplankyti tą senuką. O energijos pas jį – iki šiol vienas pats malkas kapojasi, namie apskritai vienas viską daro, o dar mūsų visų nuostabai ir valsą pašoko su kaimyne, akordeonams užgrojus.

Vakare, grįžusi į Vilnių, pajutau būtinybę nuvažiuoti prie prosenelio kapo. Sutvarkyti ir pasisemti dvasiai stiprybės. Tėčio senelis buvo Juozapas Česnakavičius. Jis 1948 m. gruodį buvo ištremtas su visa šeima į Asiną (išskyrus močiutę, kuri per atsitiktinumą pasiliko Lietuvoje). Vargęs ten metų metus, 1954 m. išleidęs dukrą Nijolę grįžti namo, toliau kas vakarą po darbų svajodavo apie grįžimą Lietuvon. Deja tos dienos jis taip ir nesulaukė – mirė likus visai nedaug iki leidimo grįžti. 1989 m. jo palaikai buvo atvežti į Lietuvą, į jo mylimą žemę. Nors nesu jo mačiusi gyvo, vien močiutės ir jos sesers pasakojimai padarė man jį autoritetu. Darbštus (talentingas ūkininkas, kalvis, architektas), atsakingas, patriotiškas, sąžiningas, ir didžiausia vertybe laikęs šeimą ir Lietuvą. Net prieš metus nuvykusi į tą smulkų kaimelį, kur tais pat trėmimo metais visi ūkiniai prosenelio pastatai buvo nušluoti nuo žemės paviršiaus, dar radau žmonių, prisiminusių jį ir tik geru žodžiu pavadinę. Vieninteliai jo buvimo ten ženklai – apsamosojęs kryžius prie kelio, obelys prie namo pamatų – vis dar apsipylę vaisiais, ir gėlių kupstas toje vietoje, kur gonkų būta.

...namo grįžau vėl pasisėmusi stiprybės. Su pačiomis šviesiausiomis mintimis užmigau.

Liepos 19

Paskutinė diena prieš ekspediciją

Iki šios dienos buvo įvairių įsimintinų dienų, kurių dėl nuolatinių kelionių ir išvykų neturėjau laiko aprašyti. Aš ir kiti ekspedicijos dalyviai buvome susitikime su Rozalija tremtinių namuose (ji buvo ištremta būtent į tą Sibiro regioną, kur šįmet ir yra organizuojama ekspedicija). Susitikimas buvo labai malonus: močiutė noriai pasakojo mums apie džiaugsmą ir vargą, patirtą Sibire, apie darbus miške, apie laidotuves, tačiau daugiausiai kalbėjo apie žavią Chakasijos gamtą – apie didelę kalnų upę, nuostabius kalnus. Su viltim akyse Rozalija prašė atvežti taip gausiai taigoje augančių kedrų riešutų.

Taip pat buvome nuvykę pas Vidmantą Zakarką, Manto tėvą, gyvenantį Panemunėlyje, kuris yra mūsų Sibiran gabenamo kryžiaus autorius. Jis mums aprodė kaimo bažnyčią, savo drožinius, bei kartu su žmona paruošė vaišių. Visą vakarą netrūko kalbų. Vidmantas mums parodė, kaip surinkti 4 dalių kryžių, kaip prikalti visus papuošimus, pasakojo, kaip taisyklingai sudėti armatūras, kaip paruošti cementą ir kaip statyti kryžių. Labai jaudinomės, kad viską įsimintume ir Chakasijoje tai atliktume teisingai. Išsivežėme tą kryžių, kurio dalims mano močiutė vėliau pasiuvo maišus su rankenomis gabenti iki Chakasijos ir patogiai nešti žygyje.

—

Visą savaitę iki šiandien buvo daug apmąstymų dėl daiktų, kuriuos reiktų imti į ekspediciją. Ne tik apmąstymų. Nuolat laksčiau tai į rūsį, tai krausčiau namuose esančias spintas ieškodama įvairių daiktų: neperšlampamų rūbų, kilimėlių, negalėjau apsispręsti, kokį

miegmaišį – ar lengvesnį, bet ne tokį šiltą, ar sunkesnį, bet pritaikytą šalčiams imti. Skaičiau, jog Chakasijoje dieną temperatūra 30-40 laipsnių, naktį – 0-12. Neįsivaizdavau, kur teks nakvoti – ar kaimelyje, ar priekalnėse, ar žemesnėse vietose, ar taigoje. Visa tai mano galvoje kėlė sumaištį. Buvome gavę privalomų daiktų sąrašą, bet kadangi daug keliauju po kalnus ir Lietuvą, kaip ir mano šeima, turistinis inventorių mūsų namuose itin gausus.

Nuo pat ryto ėmiau tvarkytis kambarį, kad būtų vietos reikiamiems daiktams dėliotis. Juk jau RYTOJ išvykstu į Sibirą. Vakar susipirkau (kaip tada maniau) paskutinius reikiamus daiktus. Na, o šiandien mamai dar teko sąrašą vaistų ir keleto dalykų sąrašą (žibintuvėlis, užspaudžiami sandarūs maišeliai ir pan.), į kurį įėjo ir mano „vegetaro gelbėjimosi maišelis“: kadangi visą gyvenimą nevalgau mėsos, o žygiuose paprastai valgomos dešrelės arba košės su „tušonke“, pamaniau, kad bus pravartu turėti verdančiu vandeniu užpilamų makaronų, bulvių košių ir t.t.

Paskambino Vytautas – vaikinai, kuris filmuos mūsų ekspediciją. Sakė, kad jei spės, atvažiuos nufilmuoti, kaip kraunu daiktus į kuprinę filmo pradžiai. Tai privertė mane iš pagrindų susitvarkyti kambarį. Šis procesas užtruko gana ilgai. Pabaigusi tvarkymąsi, ilgai stovėjau prie daiktų, išdėliotų ant grindų, o mano galvoje sukosi įvairūs įsivaizduojami laukiantys sunkumai ir situacijos. Bandžiau numanyti, ko man tikrai reiks, o kas gali pragulėti kuprinėje nepaliesta iki pat grįžimo į Vilnių ir tik apsunkinti kuprinę. Vis atitraukiu keletą daiktų į šalį, bet netrukus vėl grąžinu prie visų. Žinoma, tiek daug nesvarstyčiau, jei apsistotume viešbutyje ir vaikščiotume į pajūrį, tačiau dabar 2 savaites niekur negalėsime palikti savo kuprinių – visi daiktai nuolat bus ant pečių. Galutinai apsisprendusi dėl kuprinės turinio, ėmiau grupuoti smulkesnius daiktėlius į krūvas pagal naudojimo aplinkybes, pvz.,

žygiui – purškalas nuo uodų, kepurė su tinkleliu, saulės kremas, pleistrai nuospaudoms, pudra nuo drėgmės kojoms..

Liepos 20

Paliekame Lietuvą

Filmavimas taip ir neįvyko, nes Vytautas užtruko pas Stasę, kitą ekspedicijos dalyvę. Na, džiaugiuos, kad bent kambarį susitvarkiau! Kiek įmanoma talpiaučiau krauti daiktus į kuprinę. Mano sesė Saulė vis pasiūlydavo duoti dvigubai mažesnę muilinę, pasiūlydavo sulankstyti rūbus ir pan.

Į kuprinę sutilpo viskas: miegmaišis, pripučiamas kilimėlis, vaistinė, visi rūbai, higienos reikmenys, mano „pagalbos vegetarui maišelis“, apsaugos nuo uodų, lietaus, dienoraštis, indai. Į kuprinės šoninę kišenę įtvirtinau Lietuvos vėliavą, o tokių pat spalvų juostelėmis prisirišau prie kuprinės batus.

P.S. dabar važiuojame automobiliu per Chakasiją, kuris labai krato, dėl prasto kelio, todėl rašyti labai sunku.

Mama man padarė labai skanius pietus: bulvių su salotomis ir šviežiomis voveraitėmis. Vos spėdama juos suvalgiau ir išvažiavau su mama į stotį. Kuprinė nebuvo labai sunki, bet ir ne tokia lengva, kokios tikėjausi, tiek laiko skyrusi daiktų atmetinėjimui. Daugiau nieko negalėjau palikti.

LiJOT'e susirinkome visi ekspedicijos dalyviai, kur mus draugiškai pasitiko Ignas, Arnas ir kiti LiJOT'o darbuotojai (tarp jų ir Mantas, vyksiantis šįmet su mumis). Išgeriam arbatą plepėdami, kas ką naudingo nusipirko ar besidalindami patarimais, ką daryti, kad batai nenutrintų. Arnas, pakilnojęs keletą kuprinių, patarė pasilikti po vieną megztinį, 2 trumpom

rankovėm marškinėlius, 2 poras sportinių kojinių, 1 kelnes, kad Maskvos oro uoste nekiltų bėdų ir netektų daug ko palikti ten. Kuprinės svoris negali viršyti 20 kg. Išsiėmiau megztinį ir šiltas vilnones kojines.

13.30 val. LiJOT'e vyko bendrų daiktų dalijimasis – puodai, suvenyrai Sibire gyvenantiems lietuviams, kryžiaus dalys...

16.00 val. Vilniaus traukinių stotyje prasidėjo iškilmingas mūsų ekspedicijos išlydėjimas. Laukimo salėje vyko konferencija, kurioje dalyvavo europarlamentarai, tarp jų ir V.Landsbergis. Ten susirinko mūsų artimieji, draugai, pažįstami, žurnalistai, fotografai. Kiekvienas mūsų gavome po lietuviškos duonos kepalėlį, nuo V.Landsbergio – po 2 knygas. Kažkodėl visos ceremonijos metu labai ėmė graudulys. Po oficialiosios dalies atsisveikinome su brangiais žmonėmis, kurie mums mojavo ir šūkčiojo lipant į traukinį.

17.00 val. pajudėjo mūsų traukinys Vilnius-Maskva. Nieko nelaukdami iš artimųjų suneštų vaišių ir lauknešėlių sudėjome bendrą stalą, prie kurio smagiai šnekučiavomės ir užkandžiavome. Mums buvo išdalintos migracijos kortelės, kurias turėjome užpildyti. Kadangi viskas buvo nurodyta rusiškai ir nelabai išsamiai, daugumai teko pildyti keletą kartų, kol baigėsi traukinyje turimi blankai. Labai greitai privažiavome Baltarusijos sieną, prie kurios traukinys stovėjo beveik valandą, nes pasieniečiai labai griežtai tikrino. Kraustė kuprines, domėjosi mūsų maišais, kuriuose gulėjo kryžiaus dalys ir t.t. Galiausiai pajudėjome. Apie 23.00 val. pasiekėme Minską, kur traukinys stovėjo 20 min., tad galėjome išeiti į lauką pakvėpuoti grynu oru.

Liepos 21

Maskva – Krasnojarskas

9.00 val. atvykome į Maskvą. Nustebino didelis aukso spalvos SSRS herbas, besipuikuojantis tik įėjus į stotį bei iš jos išėjus – kita SSRS simbolika net ant tvoros statybų aikštelėje. Nuo stoties mus pasitiko 2 Lietuvos ambasados Rusijoje autobusiukai, kurie mus nuvežė į ambasadą. Čia mus pasitiko įgaliotasis ministras Jonas Grinevičius. Buvome labai maloniai priimti. Mums buvo paruošti gausūs pusryčiai, o po to duota keletas kambarių su voniomis nusiprausti ir pailsėti.

Po to leidomės į Maskvos centrą. Apžiūrėjome Raudonąją aikštę, naująjį soborą ir kitas Maskvos įžomybes. Stulbino net ant valstybinių pastatų (teismo, Užsienio reikalų ministerijos) išlikusi sovietinė simbolika. Ką jau kalbėti apie bibliotekų fasadus ar pavadinimus...

Grįžome į ambasadą, kur dar užkandome ir pasidalinę kuprinėse esančius daiktus, kad išlygintume jų svorį, išvykome į oro uostą. Atvykę ten, užsiėmėme kryžiaus dalių pakavimu. Kiekvieną dalį, esančią maiše, sudėjome į vieną bloką, kurį suvyniojome savo turistiniais kilimėliais. Tuo tarpu smulkias, trapias puošmenas bei mukelelę pasiėmėme į rankinį bagažą, kad joms nieko nenuitektų. Mano kuprinė svėrė 19,8 kg – vos per plauką įtilpo į rėmus.

Lėktuvo teko ilgai laukti – spėjau net nuspūsti. Sulipę į lėktuvą netrukus gavome vakarienę. Pro langą buvo matyti saulėlydis. Skridome beveik 4000 km, tad laikas skrendant pasikeitė nuo Maskvos net 4 valandom.

Liepos 22

Krasnojarskas – Abakanas

Šiek tiek pamiegojus ant Kęstučio kelių ir pabudus jau mačiau aušrą kitoje lėktuvo pusėje.

Leidomės gana skausmingai – lėktuvas tūpė labai staigiai žemėdamas. Nusileidome

Krasnojarske. Ankštoje salėje teko sumaištyje laukti beveik valandą: jokio personalo, visos durys arba užrakintos, arba užklijuotos įspėjančiomis neiti juostomis. Galiausiai durys buvo atrakintos ir mes sėkmingai atgavome savo bagažą.

Čia mūsų laukė iš anksto užsakytas autobusiukas, nuvešiantis mus į Chakasijos sostinę – Abakaną. Visą kelią dauguma mūsų snūduriavo, nes lėktuve miegoti nebuvo labai patogiu. Iš pradžių man ant kelių miegojo Eugenijus, o paskui aš įsitaisiau ant sumestų kuprinių ir buvo labai patogiu. Kai miegai išsilakstė, mėginau rašyti dienoraštį, tačiau tai buvo gana keblu – kelias vingiavo, o mašina gan stipriai kratėsi. Privažiavome Chakasijos Respublikos ženklą, prie kurio sustojome pramankštinti kojas. Kitoje kelio pusėje stovėjo ženklas „Sveiki atvykę į Krasnojarsko kraštą“.

Iš miškų pervažiavome į stepių kraštą – abiejose kelio pusėse puikavosi platūs kalvoti slėniai, o jų tolumoje matėsi kalnai. Vietinis vairuotojas mums parodė stepėse stovinčius uolų ratus, kuriais būdavo apdėlioti kunigaikščių kapai.

Atvykome į Abakaną, kur pirmiausia buvo užregistruota mūsų buvimo Rusijoje vieta. Pasirodo, tai privaloma procedūra. Atvykę prie viešbučio, kuriame turėjome pernaktuoti, sutikome jau mūsų belaukiantį Gintautą – ekspedicijos vadovą.

Įsikūrėme tame sovietinio stiliaus viešbuty, kuriame labai keistai atrodė naujai įtaisyti liftai. Po ilgos kelionės norėjosi nusiprausti. Įėjusi į tualetą, esantį mūsų kambariuke, neradau dušo. Šūktelėjau gretimiems kambariams – gal pas juos yra. Pas nieką nebuvo. Staiga, iš netoliese esančio kambario pasigirdo balsas „Gi mes visi turime dušus, patikrinkite prie kriauklės“. Iš tikrųjų – atidžiau pažiūrėjusi, pamačiau, jog prie čiaupo yra pritvirtinta šlangelė su dušu galvute, tačiau nei užuolaidų, nei vonios – nieko nebuvo. Šalia kriauklės vos ne prilipintas stovėjo tualetas. Pamačiusi tarp plytelių esančią skylę vandeniui subėgti, supratau, kaip čia

viskas padaryta. Taigi ploviausi galvą sėdėdama ant tualetu dangčio krašto ir palenkusi galvą. Visai nusipraust buvo sunku – apsitaškė visos patalpos sienos, šiukšliadėžė, o neužsidarančios durys dar kėlė daugiau nepatogumų. Tačiau visa tai buvo savotiškai įdomi patirtis – tėvai juk nuolat taip gyveno.

Kadangi dauguma ilsėjosi ar bandė atsiimti miego už trumpąją skrydžio naktį, aš su Matu nusprendėme pasivaikščioti po Abakano centrą. Centras atrodė maždaug taip: apsilupinėjusia tvora su sovietinėm žvaigždutėm aptvertas parkas, kuriame buvo saulės nualinta žolė ir išdžiūvę nuo karščio krūmai. Ir patys bėgome upeliais. Parke buvo net du fontanai, o šalia vieno iš jų – dviejų kunigaikščių skulptūra bei metaliniai ažuoliukai, ant kurių poros kabina spyneles. Čia pat už parko tvoros stovėjo cerkvė, kurios kupolo auksas taip blizgėjo, kad akys net ašarojo. Ta prabanga cerkvės viršuje kontrastavo su apsilupinėjusiu sovietinių daugiabučių palikimu bei šalia vaikščiojančiais skurdžiai apsirengusiais žmonėmis. Į cerkvę įeidamos moterys ar merginos užsiriša galvas skarelėmis. Kažkaip nusprendžiau neiti vidun, nes skarelės neturėjau, tad galbūt tai galėtų būti nepriimtina. Užėjome į parduotuvę ir grįžome atgal į „Družbą“.

Pavakarieniavę valgykloje ir grįžę į savo viešbutuką, susirinkome fojė, kur turėjome aptarti artimiausių dienų planų. Atvyko memorialinio paveldo direkcijos atstovas, su kuriuo mes pasikeitėme Lietuvos ir Chakasijos vėliavomis bei pabendravome.

Pabaigę spręsti problemas, susirinkome 823 kambariuke pasėdėti, pasivaišinti ir pasidalinti savo lūkesčiais, viltimis ir maloniai praleisti vakarą. Kažkodėl mane graužė sąžinė, kad atkeliavome taip toli, o, atrodo, neskubam daryti to, ko čia ir atvykome – sėdime pusę dienos viešbutyje ir nieko nedarome. Tai mane nervino, bet tikėjau, kad tuojau tai pasikeis. Esame

taip toli nuo Lietuvos, sukartas toks tolimas kelias, į mus sudėta tiek daug vilčių. Nenoriu sėdėti nė minutės rankų sudėjus.

Liepos 23

Abakanas – II Imekas (pirmosios kapinės)

9.00 val. ryto visi renkamės fojė, kur pasiskirstome komandomis, kurie eis ieškoti pirkti įrankių (kirvių, kastuvų ir t.t.), o kurie – maisto. Mane priskyre į virtuvę. Išėję į lauką buvome sutikti Chakasijos nacionalinės televizijos žurnalistų su kameromis, kur Gintas ir keletas dalyvių davė interviu.

Parduotuvė, nors ir didžiausia sostinėje, buvo mažutė, kurioje tvyrojo ne patys maloniausi kvapai. Į vežimėlį prikrovėme konservų, kruopų, makaronų. Priėjome duonos skyrių. Ne tik iš kvapo bet ir iš galiojimo datų buvo aišku, kad pačios šviežiausios duonos galiojimas pasibaigęs jau prieš 5 dienas. Tada patikrinome net konservų galiojimo datas. Teko kai ką pakeisti.

Sutalpinę visą savo mantą į autobusiuką, išvykome į pietų Chakasijos regioną. Autobusiukui vingiuojant po stepių ir priekalnių kelius, mokiau komandą partizaninių ir tremtinių dainų, kurias iš didelės krūvos jie buvo išsirinkę. Kadangi Azkiz gyvenvietė buvo pakeliui, ten stabtelėjome ir sutvarkėme 2 lietuvių kapus: vyrai iškėlė kryžių supuvusia apačia, nupjovė tą susenusią dalį ir tada visi kartu iš naujo jį įkasėme. Kryžius pažemėjo, bet ilgiau stovės. Šiose kapinėse aptikome ir vieną kapą, ant kurio paminklo buvo matomi rusiški vardas ir tėvavardis, bet latviška pavardė – užsiėmiau jo sutvarkymu.

Toliau važiuojant už lango matomi kunigaikščių kapai, šamanų gyvenvietė, taip pat pro akis prabėgo keletas medžių ir stulpų, apraišiotų spalvotais raišteliais – tai prašymai Žemės, Oro, Vandens ir Ugnies jėgoms – kiekviena spalva simbolizuoja vis kitą gamtos jėgą.

Privažiavome dar vienas kapines, esančias tiesiog plačioje stepėje, pilnoje duriančios ir dilginančios žolės. Tik kapinių teritorijoje augo medžių – beržų ir krūmokšnių, kurių nesu mačiusi Lietuvoje. Čia aptikome irgi 2 palaidojimus. Pirmajame iš karto į akis krito išlankstyta augančio medžio vidury kapo ir išgriuvusi tvora. Padėdamos vyrams ištraukėme ją laikydami už kampų ir daug pastangų ir jėgų sudėję į jos ištiesinimą, ją vėl įkasėme. Medžio, augusio kapo viduje, nekirtome – jis buvo augantis čia, matyt, tiek pat laiko, kaip ir žmogus palaidotas. Todėl tik apkapojome jo sausas šakas. Su Ieva nuvalėme po žemėmis pasislėpusį betoninį antkapį šalia to pirmojo aptvertojo kapo. Čia jau buvo galima rasti ir užrašą – D.P. bei mirties metus – 1956 m. Mūsų darbą filmavo vėl čia atskubėję žurnalistai.

Teko skubėti į autobusiuką, nes pakeliui laukė dar vienos kapinės, apie kurias iš vienintelės ir paskutinės čia buvusios ekspedicijos (1990 m.) nebuvo jokių žinių. Iki jų buvo netoli – tai Pirmas Imekas (dabar jau nebegyvenamas – jame išlikę tik keletas senų kolūkių). Kapinaitės buvo ant kalvelės. Ten nuskubėjo ekspedicijos vadovas Gintautas Alekna patikrinti, ar yra lietuviškų kapų. Netrukus jis grįžo pareiškęs, kad arba jie neišliko, arba jų čia ir nebuvo.

Važiuojame toliau. Po truputį imu jausti širdyje, kad jau pradedame daryti tai, ko čia ir atvažiavome. Degiau troškuliu atrasti, pamatyti ir atstatyti. Įvažiavome į II Imeką, kuriame kol kas labiausiai iš visų iki šiol pamatytų kaimelių virė gyvenimas. Pirmas dalykas, kuris nustebino, tai buvo ramiai po kelią bevaikštančios ar besivoliojančios karvės. Stotelėse, kurių architektūra pranoko visas naujausias Vilniaus stoteles, buvo aiškiai jaučiama sovietinė dvasia ir apsilupęs sovietmečio kvapas, nuo saulės slėpėsi arkliai. Taip susigrūdę, kad iš

stotelės kyšojo tik užpakaliai ir keletas galvų. Pravažiuojame šalia kelio tekantį upokšnij, kuriame primesta skudurų ar rūbų (buvo sunku suprasti). Tame pačiame upelyje turškėsi bei šalia esančiame purvyne voliojosi kiaulės. Žmonių nė ženklo. Apie jų buvimą liudijo tik gyvuliai, slankiojantys be vietos po gatveles ir ieškodami pavėsio. Namukai labai skurdūs, tvoros apsilupusiais dažais, mašinų mažai, o dauguma jų – seni žiguliai ar lados. Staiga dešinėje kelio pusėje pasimatė aikštė, kurios viduryje puikavosi vis dar stovinti Lenino skulptūra. Leninas išdidžiai rodė ranka į vakarus – ten, kur turi plisti revoliucija.

Mus išleido kilometras už Antrojo Imeko pakelėj. Ant pečių užsikėlę sunkias kuprines, į rankas pasiėmę pjūklus, kirvius, kastuvus, armatūras, puodus, ir kiekvienas po 2 penkialitrius butelius vandens, patraukėme per stepes ieškoti vietos stovyklavietei.

Stovyklai vietą išrinkome apjuostą krūmų linija, skiriančia mus nuo laisvai besiganančių arklių ir jaučių. Iš kitos pusės nuo plataus krūmyno mus skyrė upelis. Ėmėme statyti palapines. Jos visos buvo parūpintos LiJOT'o. Jas statyti buvo sudėtinga – lyg koks galvosūkis. Pirmąkart mačiau palapinę, kurios „meškerės“, turinčios susikryžiuoti viršuje centre, būtų toje vietoje sujungtos. Per tai kilo daug keblumų bandant jas prakišti į tam skirtas vietas. Galiausiai su Pauliaus pagalba palapinė įgavo reikiamą formą ir į ją sutilpo visa mano, Monikos ir Stasės manta. Kadangi žemė labai nelygi, duobėta, į duobes prikroviau prirautos žolės. Greitai ant karties šalia stovyklos iškilo Lietuvos vėliava, o nosis jau maloniai kuteno verdamų makaronų ir laužo kvapas.

Pavalgėme ir gerdami arbatą dainavome bei šnekučiavomės. Kaip šventa giesmė nuskambėjo mūsų visų pastangomis po eilutę prisiminta daina „Tie raudoni vakarai“.

Dangus pilnas žvaigžių, šviečia jaunatis. Atsisėdusi drauge su Matu prie upelio dainavome ir stebėjomės nakties ramybe.

Liepos 24

II Imekas – Taštíp – Balachtašas

Nors buvau prašiusi, manęs anksčiau nepažadino, „nes aš taip mielai ir ramiai miegojau“. O norėjau parašyti dienoraštį – tam laiko labai trūksta. Pavalgėme anksčiau atsikėlusią Stasės ir Kęstučio išvirtų ryžių su razinomis ir išgėrėme po puodelį arbatos. Viską susipakavę persinešėme daiktus į už 1km esančias kapines, kuriose aptikome tris kapus, kurių du buvo labai verti dėmesio.

Pirmąjį kapą žymėjo storas sunkus kryžius, gulintis ant kapo. Centre matėsi vieta dabar jau išpuvusiai arba išplėštai mukelei. Šalia antrojo stovėjo kitas medinis kryžius. O trečiajame buvo išlikęs kauburėlis, prilaikomas medinio rėmo ir pažymėtas paprastu ir kukliu kryželiu. Pastarojo tvarkymo ėmiausi aš. Kai kartu su Mantu iškapojome krūmus nuo to kauburėlio, ėmiausi smulkesnių darbų – nušveičiau samanas nuo kryžiaus ir medinių sutvirtinimų. Vėliau padėjau merginoms nešioti vyrų iškirstus krūmus ir medelius – lietuvių palaidojimų teritorija tapo iš karto šviesesnė ir ėmė panašėti į kapines. Nustebino tai, kad šalia kapų matėsi daugybė šiukšlių – degtinės butelių, saldainių popieriukų, vienkartinį plastmasinių indų. O čia gi rusų papročio per Velykas pavalgyti drauge su mirusiais apraiškos. Nors tradicija labai graži, niekaip nesuprantu, kodėl jie viską palieka. Bekasdami duobę nuvirtusiam kryžiui, visai negiliai, vos po lapų sluoksniu, vyrai rado kojos protezą. Vyrai iškasė duobę ir sutvirtinę kryžių jį įkasė. Viduje šmėkštelėjo kažkoks geras jausmas ir azartas sutvarkyti kuo daugiau kapų.

Mūsų atvažiavo paimti telefonais surasti vietiniai, kurie sutiko padėti trimis mašinomis. Vienoje eilėje sėdėjome visos merginos – net 6. Galiausiai atvykome į miestelį Taštíp. Mums menininkas, vairavęs vieną iš mašinų, ir gidė Lena aprodė chakasų istorijos muziejų. Tada

turėjome susitikimą su Taštipo miestelio meru, pro kurio langą matėsi išdidžiai vėlgi į vakarus rodantis Leninas. Aikštės tvora gerokai apsilupusi, tačiau žvaigždutės vis dar skaisčiai raudonos. Nustebino ir tai, jog nors paminklas ir senas, trinkelės aplink jį pakeistos visai neseniai. Lenino paminklas čia dar puoselėjamas ir gerbiamas. Meras buvo labai malonus, su juo mes apsikeitėme simbolinėm dovanom, mus visus nufotografavo miestelio žurnalistas-laikraščio redaktorius ir pranešė, kad būsime penktadienio laikraštyje.

Pavyko sužinoti, jog keliolika kilometrų nuo šios vietos gyvena lietuviai. Deja, transportas nuvykti iki jų buvo itin skurdus. Todėl vyko 4 žmonės, gerai kalbantys rusiškai. Aš ir kiti pasilikę žmonės užsiėmėme dienoraščių rašymais, ilsėjomės ir slėpėmės nuo spiginančios saulės pavėsyje, kuriame termometras rodė 38.

Kai tie laimingieji grįžo, išvykome mokykliniu autobusiuku, kurio visas interjeras ir išorė atrodė kaip iš sovietmečio, tačiau išlipdami sužinojome, kad jis 2003 m. gamybos. Ilgai negalėjome tuo patikėti. Mus išleido prie didelės pievos, kur išlipusius mus pasitiko svilinantys karštiniai. Vieni statė palapines, kiti kirto praėjimą prie šaltinėlio, treči kūrė laužą. Vakare nuėjome išsimaudyti prie upelio. Jo dugnas labai molingas, vanduo ledinis. Tačiau jame atsispindėjo daug daug žvaigždžių.

Liepos 25

Balachtašo kapinių tvarkymas. Gražiausios kapinės.

Nuo pat ankstaus ryto išsiruošėme tvarkyti Balachtašo kapinių. Buvome įsikūrę ganyklose, kurias nuo taigos pradžios skyrė upelis. Per jį perėję ir pakilę į kalną bei paėjęję miško keliuku ėmėme nerimauti – kur gi tos kapinės – visur vieni medžiai, o ir iš krūmų gausos buvo galima spėti, kad čia jau labai ilgai nebuvo žengusi žmogaus koja. Alekna riktėlėjo

mums sustoti ir toliau neiti. Jis užuodė, kad čia jau prasideda kapinės... Kapinės po žeme ir po krūmynais, žolynais. Nematomos kapinės. Laukinės. Geriau įsižiūrėję pastebėjome į medžius pasirėmusius, virsti pradėjusius 3 aukštus lietuviškus kryžius.

Greitai gavome instruktažą: pirmas darbas – nurauti žoles ir nukirsti krūmus. Eiti labai atsargiai, nes visi kryžiai jau nuvirtę, užaugę samanom, gali būti sutrešę. Juos lengva sumaišyti su žole apaugusiais nuvirtusiais beržais.

Ėmėmės šio darbo labai nekantraudami. Nurovus žoles ėmė matytis po samanomis besiilsinčių kryžių kontūrai. Su didžiausiu smalsumu atsargiai nuiminėjome samanas ir parodydavome kryžių saulei, į kurią anksčiau rodė jis pats.

Taip vienas po kito buvo atidengti 13 kryžių. Kai kurie iš jų buvo taip paveikti drėgmės, kad net labai norėdamas jo nepakelsi. Per rasto vidurį jau suleistos storos šaknys, skersinis visai sutrešęs (taip, kad jei keltum vertikaliąją dalį, horizontalioji liks žemėje). Ant kai kurių kryžių pastebėjome papuošimų likučių, kuriuos kiek įmanoma kruopščiau stengėmės gražinti į vietas ir vėl pritvirtinti. Ant keleto kryžių buvo matyti užrašai su vardais, pavardėm ir gyvenimo metais.

Per rytą atidengę visus kryžius ir pakėlę juos ant rąstukų, kelioms valandoms palikome juos išdžiūti, nes jie buvo kaip reikiant prisigėrę drėgmės!

Kol dauguma buvo išėję į stovyklą ilsėtis, pasilikau aš ir dar keletas vaikinų, kurie užsiėmė tu 3 nenuvirtusių kryžių atstatymų. Procedūra buvo ta pati – kryžių iškeldavo iš duobės, nupjaudavo sutrešusią dalį, ir vėl įkasdavo tvirtai žemę sutrypdami kojomis.

Aš, o vėliau ir Monika, užsiėmėme šalia esančių rusiškų kapų sutvarkymu. Jų kryželiai buvo gerokai mažesni nei lietuviškų – matyt todėl ir neišvirtę, dar stovintys. Nulupdavome kryžių baigiančias pasiglemžti samanas, iškapodavom krūmus, augančius kapo vidury, ir

surinkdavome nuo nežina kelintų metų Velykų pasilikusius butelius. Slaviškuosius kapus puošė dirbtinės gėlės, dabar jau išsibarsčiusios, išblukę. Jas irgi surinkome išmetimui, o gražesnes tvarkingiau įsmeigėme.

Antroje dienos pusėje merginoms visai nebeliko darbo. Prieš tai užsiėmę užrašų ryškinimu, samanų lupinėjimu nuo kryžių, papuošimų rankiojimu, dabar tegalėjome stebėti, kaip 5 ar dar daugiau vyrų bando atkelti kryžių, jam kasa duobę, tada įkėlinėja kryžių ton duobėn ir pan. Todėl merginos grįžo į stovyklavietę. Man ši vieta taip patiko, jautėsi kažkoks sakralumas, kad nusprendžiau pasilikti. Keliolika minučių stebėjusi vyrų darbą ir supratusi, kad tik maišausi jiems po kojom, susigalvojau darbo ir sau. Pasiėmusi kirvį sumąsčiau, jog reikia prašviesint šią teritoriją ir pirmiausia ėmiausi kapoti smulkius krūmokšnius. Kai jų nebeliko, perėjau prie eglių ir pušų šakų genėjimo. Kapojau visas, kiek tik pasiekiau. Mane taip pagavo įkvėpimas, kad buvo sunku sustoti. Karštis, žinoma, darė savo. Visa nugara bėgo jau nebe upeliais, o prakaitas tiesiog buvo visiškai permerkęs marškinius. Kai iškapojau visas šakas, nusprendžiau iškirsti ir nudžiūvusius medžius, kad jie po kiek laiko virsdami nenugriautų tų senų, nebe tokių tvirtų kaip anuomet, kryžių. Darbavausi iki pat vakaro.

Vakare, saulei leidžiantis, teritorija atrodė visiškai neatpažįstamai. Iš tankios krūmais, žolėm, vijokliais apaugusios taigos dabar jau šviesoje išdidžiai stovėjo lietuviški kryžiai.

Vaikinai ėmė nešti žvyrą, cementą ir kol keletas jų maišė duobėje cementą, Kazimiras su keleto žmonių pagalba ėmėsi surinkinėti kryžių, atgabentą čia, į šią užmirštą vietą. Padėjau jam pritaikydama papuošimus ir atitaikydama reikiamų dydžių vinutes. Netrukus kryžius buvo surinktas, armatūros sudėtos ir jis iki reikiamo gylio buvo nugramzdintas į cementą. Parėmę jį lazdomis, grįžome į stovyklavietę.

Tik tada supratau, kad nuo pat ryto nieko nevalgiau, bet dirbant toje šventoje vietoje, matyt, dvasinė palaima buvo užgožusi mintis apie alkį. Su džiaugsmu sušveičiau vakarienę. Jaučiausi neapsakomai gerai. Šiandien mes padarėme didelį ir svarbų darbą.

Liepos 26

Maturas – Miziugolas – Maturas – Taštypas

Papusryčiavę aplankėme kapinaites, kuriose vakar visą dieną plušėjome ir dar kartą nusistebėjome, kaip nuostabiai atrodė kryžiai, apšviesti kylančios saulės spindulių. Netikėjome, kaip greitai pasikeitė vaizdas.

Šiandien teks paėjėti 5 km iki Maturų kaimelio, iš kurio ieškosimės transporto keliauti toliau. Čia, Chakasijoje, pagrindinės lietuvių gyvenvietės išsidėsčiusios labai toli viena nuo kitos – po 100, 200, net 300 kilometrų. Todėl tenka ieškotis transporto, ką daryti čia labai sudėtinga. Daugiausiai tuo užsiema Gintas, Mantas ir Kazimiras.

Tik priėjus Maturą mus pasitiko jau tapęs mums įprastu miestelio vaizdas: karvė, įsibridus į purvyną, kiaulės, besikasančios į elektros stulpus, 2 girtos merginos, maldaujančios cigaretės. Sustojome mokyklos kieme po dideliais medžiais, kur nusimetėme nuo pečių kuprines ir užkandome. Alekna surado transportą į kapinaites, esančias šalia Miziugolo gyvenvietės. Paaikėjo, kad su juo gali važiuoti dar 8 žmonės. Įspūdingiausiai iki šiol matytu autobusiuku išvažiavome keturi vaikinai ir keturios merginos. Jis priminė sovietinį miškovežį-visureigį. Salonas buvo įspūdingas – jokių sėdynių (kaip bagažinė). Netikėtai, patraukus virvutę, palei sienas atsilenkė lentos – suoliukai, ant kurių sėdint nuo lubų galvas skyrė ištiestas delnas. Kelias buvo toks, kuriuo važiuoti nepasirašytų nei vienas mano pažįstamas. Duobės siekdavo net metro gylį. Ta pačia mašinate, kurioje šokčiojome trankydami galvas į lubas ir

griuvinėdami nuo suoloelio, mes pervažiavome du upelius, nors per apačią ir buvo pradėjęs srūvti vanduo. Langai atsidarė kaip namuose – į išorę. Rankenėlės irgi tokios pat. Atvykę buvome vėl nustebinti mašinos pagaminimo metais – nors ji jau nenusakomos spalvos ir sunkiai nustatomo pajėgumo, pasirodo, 1993m. gamybos.

Bridome per pievas, pilnas aukštesnių už mus dilgėlių. Tada kilome taiga stačiai aukštyn. Karštis labai alino mus, nors ėjome be kuprinių – nešėmės tik darbo įrankius. Gintas sustojo ir pasakė, kad dar toliau kapinių negali būti. Mums, merginoms, liepė pasilikti pušų pavėsyje, o išsiskirstę vaikinai ieškojo kapinių. Ievai, o po kelių minučių ir man pradėjo kraujuoti nosys. Labai karšta, o vandens daug neėmėme – nesitikėjome, kad taip ilgai reikės jų ieškoti. Galiausiai išgirdome šaukiant mus. Kai atėjome, Gintas jau buvo nusprendęs, kad čia kapinių nėra ir aiškiai sunerimęs bei nervindamasis dėl to paskubino mus keliauti atgal į autobusiuką. Buvo sunku patikėti, kad Gintas pasidavė.

Kai tik jį pasiekėme (o ėjome su didžiausiu nusivylimu), vietinis vairuotojas pamojo ranka dešiniau, nei kad mes ėjome ir pasakė, lyg tais ten yra kažkokios kapinaitės. Jis iki jų nuėjo kartu su mumis, vėl brendant per milžiniškus dilgėlynus ir klupinėjant dėl itin nelygios žemės. Ir iš tiesų – ten buvo mažutės, tikros lietuviškos kapinaitės. Pirmiausia pamatėme tarp sausų eglių, beržų ir smulkių krūmokšnių stovinčius du labai aukštus kryžius. Vienas jų buvo 7-9 metrų aukščio ir smarkiai pasviręs. Apvalėme teritoriją. Kadangi didysis kryžius buvo tiesiog milžiniškas ir sunkus, savo pajėgomis negalėjome jo išimti ir panaikinus išpuvusią apačią vėl pastatyti, todėl tik šiek tiek jį apkasėme. Tada jį pastūmėme, kad stovėtų tiesiau, ir vieniems laikant, antriems įkalant po pliauską, kad tvirčiau stovėtų, o tretiems užkasinėjant žemėmis, įtvirtinome vėl.

Keletas kryžių gulėjo ant žemės. Ant jų iš plonos skardos buvo išpjaustytos ir prikaltos raidės – tai 1990m. ekspedicijos darbas. Tačiau dabar jos jau buvo nutrupėję ar susiraitę, nubyrėję. Nusprendžiau pataisyti išskirtinį kryžių, kurio skersinius jungė įstrižos jungtys, primenančios tankias kopetėles. Jos buvo labai ne kokios būklės. Viskas išbyrėję, laikosi vos vienas galas ant baigiančios iškristi vinies. Pasiemusi vinučių maišelį ir plaktuką kiekvieną tų „kopetėlių“ skersinį kruopščiai sukaliau į vietas ir sutvirtinau kryžiaus skersinius, nes ties jungtimis jau klibėjo. Šiek tiek patrumpinę jo apačią (vėlgi dėl puvėsių), vyrai jį pastatė iš naujo. Buvo gera matyti jį vėl besipuikuojantį ir rodantį į dangų. Šiose kapinėse palikome stovėti 4 didelius kryžius ir dar porą mažiukų, tikriausiai skirtų vaikams.

Sugrįžome į Matur. Visi, išskyrus Mantą ir Kęstutį, jau buvo išvykę į Taštip. Dabar laukėme transporto ir mes. Kai sugrįžome į Taštip, buvo jau vakaras. Lena surado mums nakvynę miestelio mokyklos internate, kurio interjeras, pavyzdžiui vietomis matomos metai po metų penkiomis spalvomis dažytos sienos) taip pat privertė pasijusti grįžus bent 30 metų atgal.

Lena mus palydėjo prie upės, kur patogiu maudytis. Vietomis ji buvo akmenuota ir smagiai šniokštė besirisdama per uolas, o šitoje vietoje ji buvo ramesnė, nors ir su akmenimis, kuriuos buvo apgaubęs vanduo. Visi laimingi sušokome į vandenį nusiprausti po keleto dienų darbavimosi karštyje. Buvo taip gera. Kai jau visi buvome vandeny, ant kranto sėdėjusios vietinės moteriškės ėmė kažko klausinėti Lenos, kuri Chakasijoje mums buvo kaip mama. Netrukus pasigirdo piktas tonas. Moterys ėmė ginčytis, o moteriškė, pradėjusi konfliktą, jau griebėsi plytos ir bandė smūgiuoti Lenai. Staiga jos rankoje atsirado pustuštis degtinės butelis – aiškiai įkaušusi. Prie jų pribėgo Kazimiras ir Tadas ir bandė išskirti ir gražiuoju pasikalbėti. Piktoji moteriškė spjovė į Leną ir mus šūksniais vadino fašistais, piktinosi, kurių galų mes čia atkeliavome, ko mums reikia jos kaime, šūkčiojo, kad nešdintumėmės ten, iš kur atėję ir

besisvaidydama įvairiais keiksmiais nudardėjo savo senu dviračiu. Baisu, kaip iki šiol galvose išsaugota ta pati propaganda, kaip tai turėtų veikti net ir jaunąją kartą! Mums teko raminti verkiančią Leną ir tikinti ją, kad mūsų ji neįskaudino, kad buvome tam pasiruošę ir pan. Tai buvo vienintelis nemalonus incidentas per visą ekspediciją.

Visi gaivūs ir jau beveik pamiršę patirtą įvykį paupy buvome priimti į vieną iš muziejaus kambarių pavakarieniauti. Nors jau buvome apsipirkę maisto Taštipo krautuvėje, muziejaus darbuotojai jau buvo mums paruošę vaišes, nuo kurių mums net akys sužibo, o jie dar atsiprašinėjo, kad taip kukliai. Labai džiaugiausi lėkštėje matydama tiek daug žalumynų (svogūnų, krapų, petražolių) – po keleto dienų vien košių, tai buvo tikra palaima.

Šį vakarą įpusėjome savo ekspediciją. Ta proga susirinkome vienoje iš mokyklos klasių aptarti savo džiaugsmus, vis dar neišsipildžiusius lūkesčius ir viltis. Labai svajojau sutikti lietuvių ir su jais pabendrauti, o šiaip buvau patenkinta mūsų darbu – ypač tomis neįsivaizduojamo grožio Balachtašo kapines, prie kurių tvarkymo teko ne vieną litrą prakaito išlieti.

Liepos 27

Tradicinė muzika Taštype. Mažieji Arbatai: gyvieji ir mirusieji.

Papusrėčiavę internate, skubėdami susirinkome į muziejų, kur viena moteris buvo pasisiūliusi surengti mums tradicinės muzikos koncertą. Ji buvo apsirengusi stilizuotais tradiciniais chakasų rūbais ir atliko mums po keletą dainų pritardama įvairiais instrumentais: dambreliu, būgnu, į kankles ir į liutnią panašiais instrumentais. Man tų dainų melodijos ir instrumentų skambesiai labai patiko ir po koncerto ilgai su ja kalbėjausi, pasakojau, jog pati vadovauju

folkloro grupei. Ji prašė, kad padainuočiau keletą lietuviškų dainų ir man jas atlikus, buvo labai sužavėta ir atrodė susidomėjusi.

Po koncerto kiekvienas gavome po laikraštį – tik tada ir susivokėme, kad jau penktadienis.

Mūsų nuotrauka ir straipsnis apie ekspediciją puikavosi pirmajame laikraščio puslapyje.

Palikę sunkias kuprines muziejuje, leidomės autobusiuku į Mažuosius Arbatus. Maršrutas vėl buvo labai vaizdingas – kalnus keitė stepės, jas – kalnai, nuolat čiurlendavo kalnų upės.

Mažuosiuose Arbatuose kapinės buvo įkurtos ant kalnelio miške. Kol visi išlipome ir dalinomės įrankius, Gintas jau buvo dingęs kažkur kapinių gelmėj. Pradėjome ieškoti ne tik lietuviškų palaidojimų bet ir jo. Ir tik prieję krūmyną, kur jau manėme, jog tai – kapinių pabaiga, iš tų krūmų išlindo Gintas kalbėdamas – čia bus, ką nuveikti. Taigi teko iškirsti galybę visai neplonų šermukšnių, lazdynų, uosių... Po truputį ėmė aiškėti lietuviškų kapų kontūrai. Dauguma jų buvo aptverti ir kai kur vis dar išlikę kryžių. Iškirtus visus krūmus, supratome, jog dvi lietuviškų kapų eilės yra paskutinės, t.y. arčiausiai kapinių krašto, o taip pat ir arčiausiai kalno krašto. Nuo čia matėsi nuostabus vaizdas žemyn, o kažkur toluoj jau matėsi Sajanų priekalnės.

Dar vienas darbas, kurį čia teko atlikti, buvo didžiausio šiukšlyno sutvarkymas. Vidury lietuviškų kapų eilės buvo „užsiveisus“ didelė krūva senų dirbtinių gėlių, kaspinų, šiukšlių nuo maisto pakuočių, butelių ir t.t. Po šito ėmėmės kapų vidaus tvarkymo. Žinoma, čia daugiau rankos turėjo pridėti vyrai – tiesinti sulankstytus metalinius kryžius ar atstatyti pakrypusią tvorą ne taip ir lengva.

Paprakaitavę, nuvykome ir į Didžiuosius Arbatus patikrinti, ar ten yra lietuviškų kapų, tačiau, nors ir čia lietuvių gyventa, kapų neradome nei vieno. [paskui paaiškėjo, kad lietuviai laidoti tik Mažuosiuose Arbatuose]

Mūsų žiniomis, Mažuosiuose Arbatuose vis dar gyvena vienas lietuvis, kurį visi nekantravome sutikti, todėl grįžome porą kilometrų atgal. Išsiskirstę klausinėjome parduotuvėje ir gatvelėse sutiktų žmonių, gal jie žino, kur galima rasti tą lietuvį. Parduotuvėje patys to nežinodami nusipirkome bandelių, keptų jo dukters. Sužinoję, kad kita grupė ieškojusių jau pas ją, nuskubėjome ten. Pravėrus vartus mus pasitiko lojantis šunelis ir iš tvarto išėjusi jo dukra su savo sūneliu. Ji kalbėjo rusiškai. „Eikite vidun, ten jau prisirinko lietuvių“, - pasakė ji.

Sugūžę į palyginus su kitais kaimo namais tvarkingą trobą, iš karto pamatėme prie stalo sėdintį senuką, kuris vis dar kartojo „Eduardas Zagolskis“. Jam šypsena siekė net ausis – jis labai džiaugėsi, kad po 20 metų vėl atsirado proga pakalbėti lietuviškai. Išgirdome visą jo gyvenimo istoriją – kaip gyveno Kapčiamiestyje, už ką buvo ištremtas į Chakasiją, o prieš tai kalėjęs, kokius darbus jam tekę čia dirbti... Pasirodo, jis net buvo grįžęs į Lietuvą, ir iš Druskininkų ATGAL Į CHAKASIJĄ parsivežė žmoną, su kuria ten susilaukė vaikų. Ir apie juos pasakojo...

Atsisveikindami jam į atlapą įsegėme Lietuvos trispalvės ženklelį – tą akimirką susigraudinau, bet valdžiaus. Senelis pravirko ir ėmė prašyti mūsų dar neiti, tačiau mes turėjome grįžti į Taštipą ir tada susiradus transportą, į Abakaną... Jis savo sunkiai einančiomis kojomis lydėjo iki pat vartelių, o mus jau skubino į autobusiuką, pro kurio langą į jį žiūrėjau ir negalėjau atitraukti akių. Užvedus autobusiuką jis mus šūkčiojo „Laimingai! Laimingai, vyrai“. Staiga ašaros pradėjo riedėti man per skruostus, kai pagalvojau, jog tai greičiausiai paskutiniai jo lietuviškai ištrarti žodžiai... Iki pat Taštipo kažkokios geros ašaros biro ir biro... net negalėjau paaiškinti draugams, kas man darosi.

Sugrįžę į Taštip susirinkome savo kuprines iš muziejaus ir širdingai atsisveikinę su visais darbuotojais ėmėme pakuoti daiktus. Šįkart pamaniau, jog kadangi visad pavyzdinčiai savo kuprinę įkeldavau į bagažinę viena iš pirmųjų ir kelionės metu nieko nepasiekdavau, šįkart dėsiu paskutinę. Taip palaukus pamačiau, jog vietos jai nebėra. Teko ją užkrauti ant kitų daiktų žigulio bagažinėje ir važiuoti ją pritvirtinus juostomis, kad kuprinė neiškristų.

Grižome į Abakaną. Šįkart sostinė mums atrodė tikras civilizacijos lopšys. Buvo sunku suvokti, kaip mums čia atvykus iš Lietuvos, iš Maskvos viskas atrodė sena, tarybiška. Sovietinė simbolika jau mūsų nebestebino, nors jos buvo pilna visur: ant daugiabučių sienų, šalia miesto pavadinimo ženklų, ant tvorų, ant tiltų... Vakare, kadangi valgykla jau buvo uždaryta, pavalgėme kavinėje „Roma pica“. Visoj toj aplinkoj ši picerija žiūrėjosi keistai. Tačiau pavalgėm labai skaniai ir su didžiausiu džiaugsmu.

Vėl nakvojome „Družboje“.

Liepos 28

Atsisveikinimas su Abakanu. Ust-Abakanas – Semenikova

Sukilę ir papusryčiaavę gavome laisvo laiko iki popietės, kuomet pagal galimybes bus nuspręsta, kur toliau keliauti. Man ši pusės dienos iššvaistymo mintis nelabai patiko, bet nusprendžiau ją praleisti kiek galima prasmingiau. Apžiūrėjau muziejų, nupirkau atvirukų su Chakasijos tradicijas atspindinčiais vaizdais ir kartu su Monika, suradę paštą, juos išsiuntėme šeimoms ir draugams.

Atvykome į Semenikovą – kaimą prie didelio ežero. Įsikūrėme kitoje ežero pusėje tarp gražių beržų. Aš ir dar keletas nuėjome išsimaudyti. Buvo labai malonu pasinerti į gaivų vandenį...

Vakaras buvo ramus ir neįtikėtinai šiltas. Kai grįžome, pavakarieniavome, padainavome prie

laužo ir kaip visada visi sugulė, o manęs dar nė kiek neėmė miegas, todėl sėdėjau ant ežero kranto paskendusi savo mintyse ir besisukančiomis melodijomis.

Dar panaktinėjus nusprendžiau, kad jau metas miegoti ir išsinešusi savo kilimėlį bei miegmaišį prie laužo ir jį pakursčiusi, užmigau.

Liepos 29

Tanzibėjaus kapinių tvarkymas ir poilsis prie ežero

Šiandien pusryčiai buvo 10val, tad visi išsimiegojome. Tik viena smulkmenėlė – apie 8h mus prikėlė per stovyklą pasileidusi bėgti didžiulė karvių banda (40-50 karvių). Iš vakaro prisiklausę Ginto pasakojimų apie susitikimus su meškomis, miegoję palapinėje net bijojo prasegti įėjimus, kad tik nepamatytų kokio baisaus žvėries. Kai jos prarisojo, mes pamatėme blynais išpuoštą stovyklavietę ir vieną kitą palapinės kampą.

Papusryčiavome ir visi išskyrus 5 žmones, pasilikusius saugoti stovyklos, išvykome į Tanzibėjaus kapines, esančias už 60km nuo čia. Jos buvo įspūdingos savo išskirtiniais kryžiais ir paminklėliais. Konstrukcijas sudarė mediniai pagrindai ir metalinis kryželis, betoninis paminklas ir iš jo kyšantis kryžius, keletas vienodų metalinių juodai dažytų kryžių, kurie buvo taip padaryti, lyg atrodytų kaip medžio šaka. Visi šie įrodymai, jog čia kadais būta lietuvių buvo pasislėpę už tankių ir šviesos neleidžiančių eglių, kurias vyrams teko kirsti. Mes, merginos, jas nešiojome už kapinių. Benas ir Kazimiras ėmėsi taisyti tą medinį paminklėlį su geležiniu kryžium ant viršaus. Jiems šauniai sekėsi – netrukus jis atrodė kaip naujas.

Tada, kai vyrai jau buvo iškirtę eglaites kapuose, t.y. viduje medinių ar metalinių aptvarėlių, šokau į vidų sutvarkyti ir palikti estetiško vaizdo. Surinkdavau sukritusias nuo medžių šakas,

išraudavau eglaičių ūglius – nežinia, ar dar kada nors čia atvažiuos lietuvių, o jei ir atvažiuos – jiems tektų kirsti storas egles. Sugrėbstydavau storą pūvančių lapų sluoksnį. Betvarkydama jau ketvirtą kapą netikėtai gal 2cm gylyje mano grėbliukas brūkštelėjo į akmenį ar kažką kieto. Nuvaliusi lapus supratau, jog tai kaukolė. Bet ne visa, o tik pusė jos. Gintas buvo ja susidomėjęs ir ilgai filmavo. Kitų kaulų tokiam menkame gylyje nebuvo, todėl sunkiai suvokėme, iš kur čia ta kaukolės dalis atsirado... Kitame kape nuo betoninio antkapio nukrapščiusi samanais, pamačiau užrašą 1931.

Pabaigę tvarkyti ir šias kapinaites, jau galėjome ramiai širdim keliauti atgal prie ežero. Kaip gera po savęs palikti kapines, o ne krūmynus su viduje jų gulinčiais kryžiais ir lietuvių palaikais.

Vakare ilsėjomės – kas miegojo, kas maudėsi, o kas uogavo. Matėme vėl atgal namo varomas karves. Ir vėl kiaurai pro mūsų stovyklą.

Saulei leidžiantis drauge su Vytautu išėjome į kaimelį paprašyti vietinių, kad leistų įkrauti kamerų baterijas. Besigrožėdami žaižaruojančiu saulėlydžiu ežere ir ratus sukančiais paukščiais plėšrūnais parėjome į stovyklą. Kitą rytą išvažiuojame į Abakaną.

Liepos 30

Nusivylimas Ust Abakane ir kelionė į Saralą

Papusryčiaavę ir nusimaudę leidomės į kelionę.

Atvykus į Abakaną, kai jau buvo popietė, kilo ilgi debatai dėl vykimo: konkuravo atstumai ir prasmingumas, kapų skaičius.

Pirmiausia aplankėme Ust Abakano kapines, kurios buvo didžiausios iš iki šiolei matytų, tačiau kad ir kaip nuodugnai ieškojome, radome katalikiškų kryžių, tačiau ant jų buvo išlikę

ukrainietišku, o ne lietuvišku pavardžių likučiai. Kapinių prižiūrėtojas mums užsiminė, kad gali būt, jog kapai užlaidoti antrąkart.

Išvykome autobusu Saralos kryptim, planuodami sustoti pusiaukelėje dviem naktim, nes ir ten turėtų būti darbo. Kelyje snūstelėjau, nes iki šiolei nesugebėjau „persijungti“ į Chakasijos laiką. Kiekvieną naktį guldavausi 4 ryto Chakasijos laiku – Lietuvoje tuo metu būdavo 23val. O kadangi keldavomės 8,30, man nuolat trūkdavo miego.

Atvykome į Saralos kaimą jau sutemus, tad išsirinkę pirmą lygesnę vietą pakalnėje greitai pasistatėme palapines ir griuvome miegoti.

Liepos 31

Susitikimas su Juozu Saraloje ir žygis į Cibulą

Sukilome ir papusryčiavome. Keletas žmonių išėjo ieškoti lietuvio, gyvenančio Saraloje. Tai šiek tiek užtruko, bet po kiek laiko jie grįžo kartu su Juozu motociklu. Keletu reisų susirinko visi – tiek mūsų bendražygiai, tiek Juozas su anūku. Deja, senukas jau nebeprisiminė lietuvių kalbos, nes nuo 4 metų gyveno čia, o po keleto metų buvo paliktas vienas. Džiaugėmės, kai gavęs dovanų nuo mūsų, prisiminė žodžius „ačiū“ ir „labas rytas“.

Visi, kas norėjo, galėjo eiti drauge su Gintu iki Cibulos kaimo ieškoti kapinių ir jas sutvarkyti. Apie tą kaimą buvo žinoma tik tiek, kad jame gyventa nemažai lietuvių. Pamaniau, kad bent per paskutinę dieną surengti žygį – puiki mintis. Greitai leidomės į kelią. Galų gale teko paėjėti per tikrą taigą. Tankmė buvo tokia, kad 10 metrų nuo tako jau nieko nebežiūrėsi. Netrukus mūsų pasirinktą keliuką ėmė marginti meškų pėdsakai. Gintas kas minutę vis šūkčiojo grėsmingu balsu, kad nubaidyti netoliese esančias meškas, kurių, savaime suprantama, nematėme per tankumynus. Nieko nelaukdami, prie jo prisijungėme ir mes.

Praėjome keletą šaltinių, iš kurių pasisėmėme tyro vandens. Teko pamatyti ir tikrų sibirinių maumedžių. Nuėję 12 km, priėjome didelį šlaitą, apaugusį pieva. G.Alekna konstatavo, jog čia turėtų būti kaimelis. Ieškojome jo labai labai ilgai. Kaimo nė žymės. Kapinių irgi. Ten mes praleidome beveik tris valandas vaikščiodami ir grupėm, ir po vieną, tačiau jokių gyvenvietės ženklų neaptikome. Visi nusivylę užkandome ir grįžome atgal iš viso sukorę apie 40km.

Visiems magėjo sužinoti, ar tikrai ten nuėjome. Todėl paklausėme Juozo. Pasirodo, mes tikrai nuėjome ten, kur reikia. Kiekviena detalė atitiko. Niekaip negalėjau patikėti, kaip greitai laikas keičia kraštovaizdį. Kaip laikas ištrina mūsų istoriją, nė žymelės nepalieka.

Nusprendžiau nueiti į parduotuvę. Iki šiol gailiuos, kad nuturėjau pasiėmusi fotoaparato. Praleidau tikrai įspūdingą kadrą. Purvyne palaimingai voliojasi ir taškosi kiaulės. Visai netrukus į tą patį purvą įčiuožia penki vaikai ir kartu su kiaulaitėmis, vieni ant kitų šokinėdami, ima žaisti, pilstyti purvu iš tuščių skardinių aštriais kraštais... Įdomus ir nepakartojamas vaizdas. O keisčiausia, kad visiems žaidimo dalyviams buvo velniškai smagu (bent jau man taip atrodė).

Vakare mus aplankė Juozas ir pavaišino raugintais agurkais bei atnešė keletą pernykščių sudygusių bulvių. Jo vaišingumas, ypač turint galvoj skurdą, kokiame gyveno, labai stebino. Buvo sunku iš jo priimti net tas bulves.

Rugpjūčio 1

Saralos kapinės. Kelionė į Krasnojarską – paskutinė diena Chakasijoje

Pirmoje dienos pusėje tvarkėme vakar jau likusių stovykloje pradėtas tvarkyti Saralos kapines. Buvo belikę tik apdailinti teritoriją. Roviaus žoles nuo kapų ir nulupinėjau samanas

nuo betoninių antkapių. Ant jų neretai būdavo išlikusios datos ar inicialai. Nešiojome vakar iškirstas šakas, kol ir šią vietą jau drąsiai galėjome pavadinti kapinėmis. Tai buvo paskutinės mūsų sutvarkytos kapinės. Širdis jau buvo nurimus – atlikai, ko ir atvykai.

Po kapinių sutvarkymo išėjome ieškoti lietuvės Valerijos. Atėjome iki jos namo su lauktuvėmis, tačiau ji nepanoro mūsų įsileisti. Kaip vėliau sužinojome, jos vyras buvo tądien paguldytas į ligoninę – matyt ne nuotaikoje buvo...

Vakarą praleidome sėdėdami ant kalno. Vos nepamiršome, jog vieno bandomojo žygio dalyvio močiutė mums įdavė žemės, kurią norėjo, kad išbarstytume čia, Saraloje. Čia ji buvo ištremta. Visi drauge palypėjome aukščiau ir paėmę po žiūbsnelį tos žemės išbarstėme ją žemyn. Vėl per kūną perbėgo malonus jausmas – vėl padarėme kažką gera.

Laukdami autobuso, vešiančio mus į Krasnojarsko oro uostą, kūrenome laužą, į kurį suskrido nebenešiojamos būklės rūbai ir batai. Pasidalinome mintimis apie ekspediciją – kuo likome patenkinti, o ką būtų galima pataisyti. Buvo malonu girdėti, kad visi rado daugiau ką pasakyti iš teigiamos pusės negu iš neigiamos.

Atvyko autobusėlis ir, sukrovę į jį savo mantą, o įrankius palikę Juozui, išvykome. Visą naktį važiavome ir aš, pasikeisdama su Vytautu, miegojome viens kitam ant kelių.

Rugpjūčio 2

Skrydis į Maskvą ir traukinys į Vilnių

Kavos puodelis oro uoste ir štai, 8,30 išskrendame į Maskvą, atsisveikindami su Sibiru. Ir vėl visą laiką miegu – vis tik nuovargis padarė savo.

Ir vėl mus nusileidusiuosius pasitiko ambasados autobusiukas ir parvežė mus ten pat. Vėl buvome svetingai sutikti, mums paruošti šaunūs pusryčiai. Mane džiugino didelė salotų ir mišrainių įvairovė.

Jonas mums surengė mini ekskursiją. Aprodė Tarpukario Lietuvos ambasadą, esančią netoliese dabartinės. Taip pat mes nuvykome aplankyti šalia KGB centrinių rūmų esančioje aikštėje stovinčio paminklo stalinizmo aukoms. Ten palikome baltų chrizantemų puokštę, perrištą Lietuvos vėliava.

Pailsėję ir nusiprausę, kad artimieji mus pažintų rytojaus rytą Vilniaus stotyje, išvykome į Maskvos traukinių stotį, iš kur pradėjome kelionę namo.

Visą vakarą netrūko įspūdžių ir pokalbių, dainų... Tik miego gal kiek pritrūko.

Prieš užmigdama labai jaudinausi. Kažkoks keistas Tėvynės ilgesys jau gniaužė širdį. Pagalvojau apie namiškius, giminaičius, draugus, laukiančius Lietuvoje. Staiga šmėkstelėjo močiutės pasakojimai, kaip ji buvo pagaliau išleista keliauti iš Troicko į Vilnių... Ritmingai bedardantis traukinys ir šis nerišlus filmas iš įvairiausių pasakojimų ir mano jausmų nuotrupų mane užmigdė.

Rugpjūčio 3

Į Vilnių

Buvau pažadinta jau Baltarusijos pasienyje, kur turėjome atiduoti migracijos korteles ir vėl buvome patikrinti. Visi su nekantrumu laukėme Vilniaus. Besišukuodama net ir po plovimo susivėlusius plaukus, mažčiau ką pasakysiu, ką pirmiausia papasakosiu artimiausiems žmonėms. To neįmanoma sutalpinti į jokus sakinius. Tai reikia patirti.

Kol viso to nepamatai savo akimis, nepajunti savo širdimi, nesuvoksi protu. Vis dėlto trokštu žmonėms perduoti nors dalelę to, ką čia patyriau. Tai yra daugiau nei prisiminimas. Tai neįkainojama patirtis ir kažkas tokio, ką norisi papasakoti kuo didesniai būriui žmonių.

Ši ekspedicija man visam gyvenimui išliks kaip šviesulėlis, kuris primins, kokia didi tauta mes buvome, esame ir būsim.

Chakasijoje suradome ir iš samanų kalno pakėlėme keliasdešimt lietuviškų kryžių. Suprantu, jog jie TEN nestovės per amžius, tačiau MANO ŠIRDYJE visą gyvenimą plevens jų palikta ramybė ir šiluma.

Netikėtai traukinys sustojo. „VILNIUS. Paskutinė stotis“,- pranešė balsas. Staiga prie traukinio ėmė grūstis eilė žurnalistų, o kažkur toliau už jų – mūsų draugai ir artimieji. Visi sudėję rankas ir sušukę „MES UŽ LIETUVĄ“ , vienas po kito pradėjome išlipinėti iš traukinio.

Mūsų laukė simbolinis lietuviškų vaišių stalas su medumi ir duona.

Mane pasitiko visi mylimiausi žmonės, tik tėvai, deja, tuo metu buvo Prancūzijos kalnuose. Buvo didžiausias džiaugsmas vėl juos matyti – jautėmės, lyg būtume vėl grįžę laiko mašina ten, kur mums skirta gyventi. Žurnalistai vienas po kito kalbino ir uždavinėjo tuos pačius klausimus. Buvo labai sunku atsakyti trumpai ir tvirtai į klausimą, kaip pvz. „kas paliko didžiausią įspūdį?“. Net ir dabar sunku pasakyti.

Vis dėlto, greičiausiai įspūdingiausia yra tai, ką dabar parašysiu. Sutiktas Chakasijos kaime žmogus paklausdavo iš kur atvykome. Mes atsakydavome, kad iš Lietuvos. Jis iš karto imdavo pasakoti, kokius lietuvius pažinojęs ir eiles gerų dalykų apie mūsų tautiečius. Paklausti apie kapines, vietiniai pabrėždavo, kad būtent tie DIDIEJI kryžiai yra lietuvių. Visa tai mane privertė dar labiau didžiuotis savo tauta.